

Илмий тадқиқот - тегишли фан соҳаси (мавзуси) доирасидаги муаммоларга илмий ечим топиш мақсадида маълумотлар йиғиш, илғор тажрибаларни ўрганиш, уларни таснифлаш, таҳлил қилиш, қайта ишлаш, янги ғояларни (гипотетик) экспериментдан ўтказиш ва шу асосда илмий ғоя-таклифини далиллаш жараёнидир.

Тадқиқот бу - ичкаридан кузатишдир. Кенг маънода - янги билимларни қидириш ёки далилларга асосланган ҳолда мақсад сари тизимли изланишлар олиб боришдир. Бирмунча торроқ маънода тадқиқот бу - натижаси илмий иш билан яқунланадиган нарса ва ходисаларни ўрганувчи илмий усул ёки жараёндир.

Илмий тадқиқот – янги билимлар ва назарияларни аниқлаш жараёни¹. Демак, бу фаолият доимий ҳаракат, ўзгарувчанлик асосида ташкил этилади. Ҳар қандай илмий тадқиқот бу – билишнинг махсус ташкил қилинган жараёни бўлиб, унда воқелик ҳақидаги назарий билимлар ўрганилади, ўзлаштирилади ва тизимга солинади². Ушбу таъриф “илмий тадқиқот” тушунчасининг яна бир муҳим хусусияти – тизимлиликка асосланишини тасдиқлайди. Билиш кумулятив жараён бўлгани каби, илмий тадқиқот фаолиятининг асосини ташкил этувчи билим, кўникма ва малакалар кумулятив тарзда ривожланиб боради.

Илмий тадқиқот – янги билимлар ва назарияларни аниқлаш жараёни³. Ҳар қандай илмий тадқиқот бу – билишнинг махсус ташкил қилинган жараёни бўлиб, унда воқелик ҳақидаги назарий билимлар ўрганилади, ўзлаштирилади ва тизимга солинади⁴.

“Илмий тадқиқот – воқеликни мақсадли билиш бўлиб, унинг натижалари тушунчалар, қонунлар ва назариялар тизими шаклида кўринади, янги илмий билимларни ишлаб чиқиш жараёни объективлик, репрезентативлик, далил ва аниқлик билан характерланадиган билиш фаолияти турларидан биридир⁵. Фан фалсафаси ва методологиясининг етакчи олими Н.Шермухамедова талабаларнинг илмий тадқиқот фаолиятига “Илмий-тадқиқот фаолияти деганда субъектнинг объектга

¹ Джураев Р.Х. и другие. Педагогик атамалар луғати / Словарь педагогических терминов. – Ташкент: Фан, 2008.- Б. 26

² Педагогическое исследование: содержание и представление результатов / Е.В. Яковлев, Н.О. Яковлева. – Челябинск.: Изд-во РБИУ, 2010. – С.5.

³ Педагогик атамалар луғати. –Т.: Қори Ниёзий номидаги ЎзПТИ, 2017. – б. 26

⁴ Педагогическое исследование: содержание и представление результатов / Е.В. Яковлев, Н.О. Яковлева. – Челябинск.: Изд-во РБИУ, 2010. – С.5.

⁵ Ахрарова З.Б., Абдуллаева Н.Б. Талабаларни илмий фаолиятга йўналтирувчи педагогик технологиялар ва ўқитишнинг замонавий методлари. Услубий қўлланма. – Тошкент: MUMTOZ SO‘Z, 2022. -Б.8.

фаол, изчил таъсири тушунилади”⁶, дея муносабат билдиради. Ушбу таърифдан илмий тадқиқот фаолиятининг янгилик яратишга йўналганлигини тушуниш мумкин. Чунки, субъектнинг объектга фаол таъсири объектнинг сифат жиҳатдан ўзгаришини тақозо этади. Бу эса, илмий тадқиқот фаолиятини ташкил этишдан кўзда тутилган асосий вазифалардан бири – муаммоли вазиятларга ечим топиш билан намоён бўлади. Яъни, ҳар қандай илмий тадқиқот пировард натижада объектдаги муаммони бартараф этувчи илмий янгилиги аҳамияти билан баҳоланади.

Ҳар қандай илмий тадқиқот илмий билишга таянади. “Илмий билиш ижтимоий - тарихий жараён ҳисобланади, у гносеология ва эпистемиологиянинг ўрганиш объекти. Илмий тадқиқот эса илмий билимларни ҳосил қилиш фаолияти бўлиб, бу фаолият билан тадқиқотчилар, олимлар ва илмий жамоа шуғулланади”⁷. Илмий билим бўлсагина мақсадга мувофиқ илмий тадқиқот жараёнини амалга ошириш мумкин. “Илмий тадқиқот илмий билимларни ҳосил қилиш жараёни сифатида” намоён бўлади ⁸. Ушбу фикрга кўра илмий-тадқиқот фаолиятининг амал қилиш хусусиятлари қуйидагича асослаш мумкин:

- *аксиологик жиҳатдан* илмий тадқиқот фаолиятида моддий ва маънавий кадриятларни яратиш;

- *эвристик жиҳатдан* ижодий фаолиятнинг янги, илгари мавжуд бўлмаган билимларни очиш;

- *гуманистик жиҳатдан* илмий тадқиқот фаолиятда инсоннинг ўз-ўзини намоён қилиши ва ўз-ўзини ривожлантириши.

Илмий тадқиқот асосан, узлуксиз таълимнинг олий таълим босқичида намоён бўлади. Олий таълим ўқув жараёнидаги тадқиқотчилик фаолияти талабада қуйидаги билим ва кўникмаларни шаклланишга замин яратади:

-*биринчидан*, соҳага оид чуқур назарий билимлар асосида тадқиқот мавзусини танлаш, мавзунинг қамрови, объекти ва предметини аниқлаш, амалий аҳамиятини изоҳлай олиш;

-*иккинчидан*, илмий изланишдан кўзланган мақсадни белгилаш, муаммоли вазиятга бартараф этишга оид гипотезаларни илгари суриш;

⁶ Қаранг: Шермухамедова Н. Илмий тадқиқот методологияси. –Т.: 2014

⁷ Валиева С., Туленова Г. Илмий тадқиқот методологияси. -Т.: Низомий номидаги ТДПУ, 2020 йил. Б.-26.

⁸ Қаранг: Валиева С., Туленова Г. Илмий тадқиқот методологияси. -Т.: Низомий номидаги ТДПУ, 2020 йил. -23-24 бетлар.

-*учинчидан*, тадқиқотни ворисийлик, мувофиқлик, тарихийлик, мантиқийлик ва бошқа тамойиллар асосида ўрганилган даражасини ёрита олиш билан бирга, қандай илмий мактаблар тажрибасига қараб мўлжал олинганлигини асослаш;

-*тўртинчидан*, замонавий парадигмалар талабига мос тадқиқотнинг илмий апаратини ёритиш;

-*бешинчидан*, ўрганилган манба (назария, таълимот, илмий мактаблар қарашлари ва ҳоказо)ларга таянган ҳолда масалага ўз позициясини билдириш, муаммога илмий ечим таклиф қилиш ва фикрларни илмий услубида курс иши, малакавий битирув иши, тезис, мақола, рисола ва диссертация кабилар шаклида расмийлаштириш.

Умуман олганда, илмий тадқиқот – жамиятни барқарор ривожлантирувчи муҳим стратегик ҳодиса бўлиб, у айнан узлуксиз таълимнинг олий таълим босқичида комплекс тарзда шаклланади ва ривожланади.

Аллаярова Солиҳа Нарзуллоевна